

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ВМІНЬ ЗІ СЛОВОТВОРУ У ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ III РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія
Наталія ТИМОЧКО

Науковий керівник: **Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
і спеціальних методик

Рецензент: **Олег ОПАЛЮК**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

План

Вступ	3
Розділ I. Теоретичне обґрунтування проблеми формування словотворчих вмінь у дошкільників	
1.1. Теоретичні засади формування словотвору в дітей.....	6
1.2. Формування словотвору в онтогенезі.....	10
1.3. Психолого-педагогічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення.....	15
1.4. Особливості словотвору у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....	21
1.5. Огляд методологічних підходів до розвитку словотворчої здатності у дошкільників із ЗНМ.....	24
Розділ II. Опис методики констатувальної та формувальної частин експериментального дослідження вмінь з словотвору у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення	
2.1. Мета, завдання та організація констатувальної частини експериментального дослідження.....	33
2.2. Обробка та аналіз результатів констатувального експерименту.....	37
2.3. Мета, завдання та змістове наповнення роботи з формування словотворчих вмінь у дошкільників із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	43
Висновки до розділу	65
Висновки	70
Список використаних джерел	75

Вступ

Актуальність дослідження. Робота присвячена одній з найважливіших проблем логопедії – формуванню словотворчих процесів у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Це діти, які мають порушення всіх компонентів мовленнєвої системи. Дошкільний вік цікавий тим, що це найсприятливіший період не тільки для виявлення та корекції всіх недоліків мовлення, але й для підготовки дітей до шкільного навчання та подальшої соціалізації у суспільстві.

Інтерес до проблеми словотворення виник ще у XVIII столітті і не згасає досі. Підвищена увага до словотворення зумовлена тим, що воно є одним із найпотужніших стимулів розвитку мовлення, збагачує словниковий запас за допомогою вже наявного матеріалу, впливає на формування мовленнєвої компетентності та комунікації дитини, а також формує передумови для орфографічно-правильного письма.

Великий внесок у вивчення основних закономірностей, послідовності та етапів становлення словотвору в онтогенезі, зробили: К. Ушинський, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Гвоздєв, С. Дорошенко, Н. Виноградова, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій, І.Лапшин, Н.Луцан, Н. Жинкін, Л. Паламар, Л. Шадріна. Науковий інтерес до проблеми вивчення та корекції мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку розглядалася дослідниками, науковцями логопедами, педагогами методистами: Н. Гавриловою, О. Правдіною, С. Коноплястою, Р. Левіною, В. Лубовським, І. Марченко, О. Мастюковою, О. Мілевською, В. Петровою, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В.Тищенко, В. Тарасун, О.Ткач, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.

У 50-ті роки минулого сторіччя, було виділено особливу категорію дітей, які мали системне недорозвинення всіх компонентів мовлення. При цьому було зазначено, що опанувати навички словотвору можуть лише діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня. Після цього, практично всі дослідники

відзначали мізерні можливості дітей із ЗНМ в утворенні нових слів, а також описували труднощі, які відчувають ці діти при самостійному утворенні похідних слів. На основі цього, були розроблені напрямки та прийоми для розвитку словотворчих навичок у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (Р. Лалаєва, М. Шеремет, Л. Трофименко та ін). Останніми роками проводиться вивчення процесів становлення словотвору в дітей із недорозвитком мовлення, виявлення специфічних труднощів у перебігу цих процесів. Проте, досліджень у цьому напрямку недостатньо.

Мета дослідження: вивчення словотворчих вмінь у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (III рівня) та розробка рекомендацій із вдосконалення логопедичної роботи з розвитку словотворчих процесів у дітей цієї категорії.

Об'єкт дослідження: словотворчі вміння дошкільників.

Предмет дослідження: словотворчі вміння старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Гіпотеза дослідження: використання спеціально дібраних вправ на розвиток мовленнєвого аналізу та синтезу, узагальнення, порівняння, визначення подібності та відмінності у значеннях та ознаках споріднених слів, дозволить підвищити ефективність корекційно-розвивальної роботи з формування словотворчих вмінь у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Завдання дослідження:

- 1) вивчення теоретичних основ формування словотворчих вмінь у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення;
- 2) розробка діагностичної методики вивчення вмінь з словотвору у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня та її реалізація;
- 3) кількісний та якісний аналіз отриманих результатів;
- 4) підбір методів та прийомів формування словотворчих вмінь у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня та їх апробація;

5) формулювання висновків за результатами проведеної роботи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз лінгвістичної, психологічної, психолінгвістичної, педагогічної методичної літератури; емпіричні: спостереження, метод діагностичних завдань (тестування, бесіди); експеримент (констатувальний, формувальний); наукового узагальнення.

Елементи наукової новизни полягають в уточненні окремих аспектів формування словотворчих вмінь у дошкільників із ЗНМ.

Практичне значення отриманих результатів обумовлене можливістю використання практичного матеріалу для обстеження та формування словотворчих вмінь логопедами, вихователями спеціальних груп закладів дошкільної освіти та батьками дітей із загальним недорозвитком мовлення.

База дослідження: комунальний заклад дошкільної освіти №22 Вінницької міської ради «Смайлик».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел.

Висновки

З позиції класичної лінгвістики словотвір існує у двох аспектах. З одного боку, трактується як процес чи результат утворення слів, що називають похідними, зазвичай з однокореневих слів за існуючими у мові зразками і моделями. З іншого боку – як розділ мовознавства, що вивчає аспекти утворення, функціонування, будови та класифікації похідних слів, тобто, як особливий розділ науки про те «як утворюються слова». Предметом безпосереднього вивчення, при цьому, є похідне слово, його склад, структура та способи утворення як одиниці, що діють у мові. Словотвір – є одним із основних засобів поповнення словникового складу та проходить за етапами становлення дитячого мовлення. Процес словотвору забезпечується розумовими операціями з мовними одиницями: порівняння слів за звучанням та значенням; виділення загального звучання в ряді однотипних за морфологічним складом слів; співвіднесення виділеної морфеми зі значенням; перенос та генералізація правил морфологічного оформлення слів; формування контролю за семантикою і морфологічним оформленням похідних слів.

Теоретичні дані, розглянуті та проаналізовані у першому розділі, стали основою проведення експерименту з вивчення словотворчих вмінь у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня. В експерименті взяли участь 10 дітей від 5 до 6 років із загальним недорозвитком мовлення III рівня за психолого-педагогічною класифікацією, які увійшли у експериментальну групу (ЕГ) та 10 дітей від 5 до 6 років з нормотиповим розвитком мовлення які склали контрольну групу (КГ).

Після проведення констатувального експерименту, було виявлено, що рівень словотворчих вмінь у КГ (середній відсоток) значно вищий (72,72%), ніж у ЕГ (40,3%). У дітей ЕГ переважали помилки: в утворенні іменників із зменшувально-пестливими суфіксами («заєчок», «качеляша», «лягушінька», «домчик» і т.д.); в умінні використовувати найменування предметів посуду («хлібниця – кошик», «хлібна ваза», «хлібник», «цукроня»); у розуміння та використанні словотворчих

форм іменників зі значенням професійної віднесеності («читач працює в бібліотеці» і т.д.); у розумінні та використанні префіксальних дієслів з протилежним значенням («налив - не налив», «увійшов - прийшов» і т.д.); в утворенні відносних прикметників від іменників («скловий», «цеглиновий», «який він? – красивий» і т.д.); в умінні дітей утворювати присвійні прикметники («ведмедина лапа», «вовчин хвіст», «чий роги? – роги оленя»).

У ході проведення констатувальної і формувальної частин дослідження, вдалося з'ясувати, що дошкільники мають знижену здатність, як сприймати відмінності у фізичних характеристиках елементів мови, так і розрізняти значення, закладені у лексико-граматичних характеристиках одиниць мови, що, у свою чергу, обмежує їх комбінаторні здібності, необхідні для творчого використання конструктивних елементів при побудові висловлювання. Це говорить про істотне зниження можливостей дошкільників із недорозвитком мовлення у засвоєнні словотворчих морфем як мовних знаків та у оволодінні операціями з ними.

Найбільше труднощів виникло у тих випадках, коли необхідно було не просто додати відповідний афікс до кореневої основи, а ще й змінити його складову структуру, наголос, при утворенні дієслів від прикметників, тоді як у дітей з нормотиповим розвитком мовлення значних труднощів при словотворенні виявлено не було.

Після дослідження утворення дієслів у дітей із ЗНМ з'ясували, що диференціація словотворчих форм дієслів їм дається важко. Це пов'язано з тим, що дієслово має більш абстрактну семантику, ніж іменники конкретного значення, а семантична відмінність словотворчих форм дієслова є більш тонкою і складною: вона не спирається на конкретні образи предметів, на відміну від іменників, які засвоюються дитиною у дошкільному віці. У зв'язку з цим, у процесі логопедичної роботи з дошкільниками із ЗНМ, необхідно проводити переважно закріплення простих за семантикою словотворчих моделей з використанням спочатку найбільш продуктивних афіксів.

Експеримент показав, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня словотворчі вміння сформовані на недостатньому рівні, що потребує цілеспрямованої диференційованої, залежно від виявленого рівня, логопедичної корекційно-розвивальної роботи.

За результатами констатувального експерименту, було розроблено програму формування словотвірчих вмінь у дітей із ЗНМ. Напрямки експериментального навчання:

- Розвиток фонематичного сприймання.
- Активізація імпресивного та експресивного словника.
- Навчання розуміти значення словотворчих афіксів.
- Розвиток вмінь словотвору іменників, прикметників, дієслів.

Програма формування словотворчих вмінь складалася з трьох етапів:

I етап – підготовчий; II етап – основний; III етап – заключний.

На підготовчому етапі проводилася робота з розвитку у дітей мовленнєвого слуху. Робота з дітьми проводилася у ігровій формі. Вправи були спрямовані на:

- активізацію слухового сприймання та слухових відчуттів;
- навчання розрізняти назви дорослих і маленьких тварин, зіставляти назву тварини з назвами її дитинчат, утворювати форми іменників;
- формування вміння використовувати зменшувально-пестливі та зневажливо-збільшувальні суфікси;
- формування вміння утворювати складні слова.

Використовували: предметні картинки для розвитку візуально-предметного сприймання, зашумлені та розрізні картинки. Наочний матеріал пред'являли від простого до складного. При знайомстві з темою, дітям спочатку пропонували назвати зображений предмет для уточнення його зорового образу і встановити зв'язок зі словом. Далі пропонувалися ігри, у яких діти підбирали до контурів і

тіней відповідні предмети. У процесі гри вирішувалися граматичні завдання: назви предмети у ласкавій формі; назви предмети у значенні маленький - великий і т.д.

На основному етапі роботи дітей знайомили з основними правилами словотвору, а також зусилля були спрямовані на формування навичок утворення похідних слів. На цьому етапі:

- вчили дітей орієнтуватися у структурі слова за довжиною складового контуру та звукової подібності. І тому використовували прийом парного зіставлення вихідного і похідного слова, порівнювали обидва слова за значенням (гриб – грибник) тощо;
- вчили дітей знаходити однокореневі слова в тексті (на слух і з допомогою) та виділяти у них спільну частину.
- виділяти у словах словотворчі афікси;
- звертали увагу дитини на зміни, що сталися із реальними предметами, явищами;
- формували вміння визначати позицію словотворчого афікса у слові;

На заключному етапі йшло закріплення навичок свідомого утворення похідних слів. На цьому етапі:

- закріплювали вміння підбору похідних слів за знайомими словотворчими моделями;
- формували розуміння спільності основи для кількох похідних слів;
- закріплювали знання словотворчих правил.

Для досягнення найкращих результатів, використовували інтерактивні завдання, на тактильне, візуальне та слухове сприймання та пам'ять, повторення пройдених тем на матеріалі дидактичних ігор.

Можемо визначити такі напрями логопедичної роботи з формування та розвитку словотвору дітей із ЗНМ:

- розширення обсягу словника паралельно з розширенням уявлень про

навколишню дійсність, формування пізнавальної діяльності (мислення, сприйняття, пам'яті, уваги та ін.);

- уточнення значень слів;

- формування семантичної структури слова у єдності основних його компонентів;

- активізація словника, вдосконалення процесів пошуку слова, відповідних афіксів, переведення слів з пасивного словника в активний.

На основі уточненого рівня сформованості словотвору в імпресивному мовленні необхідно знайомити дітей з різними способами словотвору. Спочатку пропонуються вправи аналітичного характеру, що сприяють формуванню орієнтування у морфологічному складі слова: вибрати споріднені слова, зіставити їх за довжиною і змістом, виділити елементи слів, що однаково і по-різному звучать. Поступово, з урахуванням предметно-графічних схем відбувається знайомство зі способами словотвору. У дітей розвиваються навички складання слова з двох частин, одна з яких дорівнює кореню, а інша афіксу.

У процесі формування словотвору у дітей із загальним недорозвитком мовлення необхідно приділяти основну увагу організації системи продуктивних словотворчих моделей. Для формування та закріплення цих моделей насамперед уточнюється зв'язок між значенням морфеми та її знаковою формою (звучанням). Закріплення цього зв'язку здійснюється на основі порівняння слів з однаковою морфемою, визначення загального, подібного значення слів із загальною морфемою, виділення цієї морфеми, уточнення її значення. Заключним етапом роботи є закріплення словотворчих моделей у процесі спеціально дібраних вправ.

Список використаних джерел

1. Беденко Є.Р. Ознаки дислалії у дітей. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України: збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. – 276 с.
2. Бєлая А.Й. Подолання не різко вираженого загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів: Методичні рекомендації для вчителів-логопедів. – Хмельницький: ТУП, 2004. – 300 с.
3. Бєх І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, – 1998. – 204 с.
4. Блінова Г.І. Альбом для обстеження мовлення у дитини. – К.: Благовіст, 2001. – 173 с.
5. Блінова Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей. – К.: Благовіст, 2005. – 125 с.
6. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / Богуш А.М., Гавриш Н.В. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
7. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. – Харків: «Ранок», 2011. – 176 с.
8. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Слово», 2008. – 440 с.
9. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.
10. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль; за ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
11. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса: Либідь, 1991. – 280 с.
12. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого

взаємопонимання. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.

13. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою: Посібник. – К.: Педагогічна думка, 2003. – 144 с.

14. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Г.І. Блінова. – К.: Радянська школа, 1985. – 280 с.

15. Довідник вчителя-логопеда / С.М. Лупінович. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 122 с.

16. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки мовлення. – Харків: ОВС, 2002. – 144 с.

17. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.

18. Дьоміна І.Й. Розвиток мовлення дитини. – К.: Главник, 2004. – 96 с.

19. Ельконін Д.Б. Детская психология: развитие от рождения до семи лет. – М.: Просвещение, 2000. – 348 с.

20. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За загальною редакцією С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 543 с.

21. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.

22. Індивідуалізація виховання дошкільника: Навч. посіб. / С.О. Ладивір, Т.О. Піроженко, О.О. Вовчик-Блакитна. – К.: Наукова думка. – 2007. – 200 с.

23. Карта логопедична обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. – Полтава: Пересвіт. – 2006. – 33 с.

24. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник/ М. Коваленко. – К.: Центр літератури, 2006. – 664 с.

25. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.

26. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – 256 с.
27. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
28. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
29. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
30. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
31. Леонтьев А.Н. Психология общения. – М.: Тарту, 2002. – 358 с.
32. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.
33. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
34. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
35. Мазоха Д.С. Педагогіка / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
36. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. – К.: Райдуга, 1995. – 139 с.
37. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.
38. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.

39. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусишин, Л.И.Бартенева и др. – К.: Актуальна освіта, 1998. – 127 с.

40. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.

41. Момот Т.Л. Грамотійко: логопедичний зошит: №1, №2, №3 для розвитку усного і писемного мовлення. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. – 230 с.

42. Наумчук М.М., Наумчук В.І., Давиденко Л.М. Великий універсальний довідник «Я вчуся вчитися». – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 240 с.

43. Обухівська А.Г. Корекційна сутність розвитку мовлення у спеціальному дошкільному закладі для дітей із ЗПР / А.Г. Обухівська. – К.: Думка, 1994. – С. 62-364.

44. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М: Просвещение, 1968. – 422 с.

45. Педагогіка: Хрестоматія / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге видання. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

46. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152 с.

47. Пічугіна Е.А. Мовні ігри в групі і на прогулянці // Вихователь ДНЗ. – 2008. – №6. – С. 52-54.

48. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації) // Дефектологія, – 1998. – № 1. – С. 6-13.

49. Подолання логопедичних проблем учнів молодших класів / Т. Бишова, О. Кондратюк . – К.: Шкільний світ, 2006. – 73 с.

50. Психологія /За ред. Ю.Л. Трофімова: Підручник для студентів вищих

навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

51. Рібцун Ю.В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах) : альбом для ігор-занять з дітьми 3-6 років. – Харків: Видавнича група «Основа», 2013. – 176 с.

52. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Освіта України, 2011. – 292 с.

53. Рібцун Ю.В. Сходінками правильного мовлення: навч.-метод. посіб. – Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 240 с.

54. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. – 107 с.

55. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

56. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

57. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

58. Стадненко Н.М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська; Ін-т дефектології АПН України., Український науково-методичний центр практичної та соціальної роботи АПН України. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.

59. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ: Просвіта, – 2004. – 263 с.

60. Тарасун В.В. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: читання «з першого погляду» // Дефектологія. – 2000. – №4. – С 21-25.

61. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць: Вип. 4. – Київ: Актуальна освіта, 2007. – 164 с.
62. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.
63. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.
64. Трофименко Л.І. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ / Л. І. Трофименко // Дефектологія. –2003. – №3. – С.45-48.
65. Український дефектологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – К.: Милосердя України, 2001. – 212 с.
66. Хрестоматія по логопедії. Навчальний посібник / Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К. : КНТ, 2006. – 532 с.